

Johan Clarysse

Over de *filosofische twijfel* in beeld.

De tentoonstelling “Les charmes discrets du pouvoir”

Galerie s. & h. de buck / Gent

van 25/11/2016 t.e.m. 06/01/2017

OUVERTURE

Bij het atelierbezoek ten huize Johan Clarysse, dat voorafging aan de vernissage van de tentoonstelling “Les charmes discrets du pouvoir”, veroorloofde ik me een lapsus. Enige beroepsmisvorming zal mij in deze niet vreemd zijn geweest. Ik verslikte me in de titel met “Les charmes discrets du ... désir”. Nu, toegegeven: van *bourgeoisie* (cf. Bunuel) naar *pouvoir* en van *pouvoir* naar *désir*, ... er is voldoende familieverwantschap in deze drieslag, toch?

Zo glijden we haast smoothly af naar het motto van de *erotisering van de macht*. Wat gaat er schuil achter elk verlangen naar macht? Of: is dit wel de juiste vraag? Is de inzet van deze tentoonstelling niet veeleer: hoe werkt macht? Hoe charmant, discreet, verleidelijk, onzichtbaar, verhullend, ... kan macht wel zijn?

Machthebbers ontkennen graag in alle toonaarden elk verband. Macht heet dan mogelijkheden te scheppen, het volk te dienen, stem te geven aan de minderheden, enz.

Maar wist je dat Mussolini elke dag opnieuw met een jonge vrouw de liefde mocht bedrijven? Zijn privé-secretaris, die alle briefwisseling met de bewonderaarsters verzorgde en de afspraken regelde schreef: “Het merkwaardige aan het liefdesleven van Mussolini was dat hij dagelijks, elke middag, een vrouw ontving. Mussolini’s techniek varieerde naargelang van de bezoeksters: voor de habituees reserveerde hij het grote vloerkleed dat onder zijn werktafel uit kwam; voor de nieuwe de met een langwerpige geborduurd kussen bedekte stenen vensterbank.” (Denissen, 2007, p. 149)

Herinner je je nog hoe de Franse president Hollande ’s nachts met helm achterop een scooter, een bodyguard aan het stuur, naar het appartement van zijn maîtresse Julie Gayet snorde? Dit terwijl zijn officiële maîtresse, Valérie Trierweiler, in een vleugel van het Elisée zat te kniezen.

En hoe premier Letermé zijne privé te grabbel gooide in twitterberichtjes?

Of toen de Amerikaanse president Clinton met ene Monica Lewinsky ...

We zouden dit lijstje moeiteloos kunnen uitbreiden, zeker wanneer we nog verder naar het verleden zouden mogen teruggaan. Maar het is niet de anekdotiek van deze verhalen die ons hierbij interesseert, dan wel: welk effect hebben deze verhalen op ons, het democratisch plebs? De

uitstraling die de *Groten der Aarde* steeds genoten, keizers en koningen, pausen en bisschoppen, grootgrondbezitters en edellieden, ... hun leven werd altijd omgeven door een aura van seksistische uitspattingen, pikante roddels en grensoverschrijdende gedragingen. En dit is ook waar deze tentoonstelling – o.a. - de vinger op legt. Niet zozeer de *erotisering van de macht*, niet zozeer hoe vrouwen vallen voor het seksappeal van de heerser, dan wel hoe macht erotische fantasieën opwekt bij de massa en hoe macht bij gratie van erotiserende strategieën onvervulde verlangens levendig houdt. Het huidige werk van Johan Clarysse onderzoekt een aantal charmerende mechanismen van de macht. Maar om deze interpretatie concreet in de verf te zetten, focus ik liever op een aantal werken op de muren die ons hier toespreken. Laten we op zoek naar de pit in deze nieuwe vruchten, in het werk dat de kunstenaar componeerde gedurende de laatste twee jaar. Ik breng ze onder bij de levensgebieden van wetenschap, politiek en religie.

WETENSCHAP

Op de uitnodiging van deze tentoonstelling prijkt een werk met als titel “The true nature of love”. Johan Clarysse wees er mij op dat dit beeld geïnspireerd is op wetenschapspsychologische experimenten in de jaren '50 van de vorige eeuw betreffende de meetbaarheid van liefde. Destijds pionierde men met elektroden om de hersenactiviteit tijdens een tongkus te kunnen meten. Vandaag nog horen we daarvan de echo's in de studie “We zijn ons brein” van de neuroloog Dick Swaab (Swaab, 2010). Vanuit materialistische filosofieën door de eeuwen heen heeft men voor de werking van ons brein al meer metaforen bedacht: een klok, een hydraulische machine, een fabriek, een telegraafnetwerk, een telefooncentrale, een elektronische machine en recentelijk het internet. Het was telkens afhankelijk van de technologische stand van zaken van dat moment. En bij de huidige stand van zaken in de neurologie wordt de liefde gereduceerd tot het vrijkomen van een aantal chemicaliën, zoals dopamine, oxytocine, adrenaline en vasopressin. Kan kunst ons redden van zoveel pseudowetenschap? Ik citeer de filosoof Friedrich Nietzsche: “Wir haben die Kunst, damit wir nicht an der Wahrheit zugrunde gehen” (uit de nagelaten geschriften). We hebben de kunst, opdat we niet aan de waarheid hoeven ten gronde te gaan. Nietzsche leerde dat, hoewel de wetenschappelijke waarheden er uiteraard zijn, in de menselijke existentie met deze waarheden niet te leven valt. Onze vitalistische subjectiviteit laat niet toe tegen je lief te zeggen: “Mijn dopamine is nog altijd onvoldoende op niveau om mijn liefde naar jou toe te bekennen”.

Is liefde wel meetbaar? We kennen de dooddoener: “Meten is weten”. Maar is dat wel zo? Ik ben eerder geneigd deze uitdrukking te vervangen door de volgende woordspeling: “Meten is vergeten”. Wat we namelijk met al die reductie tot objectiviteit vergeten, zijn al de particuliere gemoedstoestanden die door ons heen gaan wanneer we liefhebben: herinneringen, verwachtingen, angsten, muizenissen, overgave, dankbaarheid, knuffelvaardigheden, schaamte, kwetsbaarheid, speelzucht, bronstigheid, triomf, veroveringszucht, opluchting, misverstanden, enz. Wat er zich tijdens die tongkus afspeelt tussen twee mensen – naast bacteriën uitwisselen - laat zich niet vastpinnen. Er wordt in het werk “The true nature of love” een spanning opgebouwd in het beeld dat oscilleert tussen beklemming en overgave aan mekaar, tussen controle en intimiteit, tussen wetenschap en wat zich maar niet laat bepalen. Of zoals de psychoanalyticus Jacques Lacan ooit zei over de liefde, dat het iets was als: “... ce qui ne cesse pas de ne pas s'écrire”. Liefde laat zich niet schrijven en zal nooit ophouden geschreven te worden. Liefde is niet met taal te vatten. We moeten de liefde altijd opnieuw uitvinden, met een nieuw verhaal beginnen, van nul af aan weer vertrekken.

POLITIEK

Een tweede werk dat ik onder de aandacht wil brengen is "Le balcon". Dit beeld gaat terug op een traditie die een aanvang vindt in een gelijknamig werk van Goya. Maar Clarysses kunsthistorische referentie heeft voornamelijk betrekking op het bekende "Le balcon" van de impressionist Manet. In dit werk zitten twee bourgeois dames in witte jurken te genieten, op de achtergrond kijkt een rechtopstaande, zwart geklede man fier voor zich uit. Een klein kefferke vervolledigt de burgerlijke, Parijse scène. Lezen we hierin een ironische toespeling van Manet op de bourgeoisie? Ook de surrealist Magritte en de conceptueel Kosuth hebben op dit balkon verder geborduurd. Johan Clarysse vult de scène in met twee maffiosi, geflankeerd door nog twee duistere figuren. Een Duitse scheper vervangt het gezelschapshondje. De totalitaire connotaties en de nazistische associaties zijn niet uit de lucht. Hier toont de macht zich open en bloot in al haar glorie. Maar was het niet met name deze esthetisering van de macht die het Derde Rijk van Hitler zo kenmerkte met al de massa-optochten en donderspeeches? Een militaire esthetica die het Duitse volk weer zelfvertrouwen gaf? En is het ook niet precies die onderkoelde arrogantie van de macht bij de Italiaanse maffiosi waarvan zoveel aantrekkingskracht uitgaat op de hangjongeren in de straten van Napels en Palermo? Dit gekruid met de mythische onverbreekelijkheid van familiale bloedverwantschap!?

Tegen de achtergrond van deze machtsontplooiing gaan mijn gedachten richting de filosofische analyses van de structuralist Michel Foucault. In Foucaults denken gaat de genealogie van de macht samen met de genealogie van het weten. Maar welk weten is in de macht van de maffia aanwezig? In het schilderij van Manet werd die macht verhuld achter burgerlijke waardigheid, ook al speelt zich op de achtergrond binnenskamers ook iets af wat je niet kan prikken. Clarysse haalt die verdoken macht naar de voorgrond. Macht is in de filosofie van Foucault niet iets massiefs. Het is een fijnmazige organisatie van minimale machtsverhoudingen die in een welbepaald gebied werkzaam zijn. Macht is gewoon overal. Het is een alomtegenwoordigheid. Macht is niet souverain, niet van de orde van de wet. De verstrengeling van macht en weten laat een veelheid aan krachtsverhoudingen zien, een weefsel van veranderlijke relaties. Vandaag zouden we zeggen: een *netwerk*. Macht roept diverse vormen van verzet op. Dat is wat macht doet. Macht creëert waarheidsvertogen die ingrijpende effecten hebben. Vandaag zien we op de werkvloer een management-like taalgebruik opduiken, waarachter een systeem van toenemende controle schuilgaat. Zo moeten we voortdurend onze *mindset verzetten, uit onze comfortzone komen, ons format aanpassen, nieuwe uitdagingen aangaan, onze output objectiveren*, enz. Men zou er op zich al een *burn-out* van krijgen. Het is een wollig turbotaaltje dat enkel en alleen als inhoud heeft: jullie zullen harder moeten werken, meer presteren, meer resultaat neerzetten, hogere verkoopcijfers halen, meer studenten laten slagen, ... kortom meer produceren. Met andere woorden, achter politiek en arbeidsorganisatie gaat een economische meritocratie schuil. Het wetende meten in het arbeidsleven verraadt een logica van productiviteit en groei.

Een ander werk van de kunstenaar waarbij het denken van Foucault een rol speelt is "Chronos is everywhere III". Een mensenmassa verlaat een fabrieksgebouw op het sluitingsuur. Dit *eight to five* - ritme - waarin wij haast allen zitten opgesloten - maakt deel uit van een maatschappelijk georchestreerde disciplineringsideologie. De mensheid is het kennelijk afgeleerd om de tijdsbeleving nog los te zien van de tijd die louter om economisch-productieve redenen zo georganiseerd is. We staan daar niet langer bij stil. Wat betekent de tijd van onze beleving nog tegenover het tijdsbegrip in

economische termen? Ik denk hierbij terug aan een korte, maar even mooie tekst van Franz Kafka "Het naaste dorp".

"Mijn grootvader placht te zeggen: 'Het leven is verwonderlijk kort. In mijn herinnering is het nu zo samengedrongen, dat ik bij voorbeeld niet begrijpen kan, hoe een jonge man kan besluiten naar het naaste dorp te rijden, zonder te vrezen dat – afgezien van ongelukkige toevallige omstandigheden – de tijd van het gewone, gelukkig verlopende leven voor zo'n rit bij lange na niet toereikend zou zijn.' " (Kafka, 1935)

Hieruit spreekt de spanning tussen tijd als levenservaring en tijd als overhaast. Kunnen we ons daar, in de *rushtime* van vandaag, nog wel iets bij voorstellen?

RELIGIE

Een aantal werken die hier zijn samengebracht engageren zich expliciet binnen de wereld van de religie. Geloof kan bergen verzetten, inspireren, zin geven, hulp verlenen, de wereld willen verbeteren, enz. Maar evengoed kan een religieuze overdosis onderdrukken, misleiden, tot waanzin leiden, onthoofden, opium zijn voor het volk, enz. Johan Clarysse toont in dat verband een aantal beelden van Fellini-like decadentie ("Religions don't die"), extreme devotie ("The purification of the self"), geloofsretoriek ("La guerre des mots") en hypocriete geheimzinnigheid ("Sometimes the walls have ears"). Wat hebben de kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders – zij die toch geacht worden de *Imitatio Christi* te belijden - te zoeken bij de aristocratische upperclass? Wie verschuilt zich achter de witgekalkte maskerade van zuiverende geloofsijver? Tot welke zelfdestructie kan religieuze orthodoxie aanleiding geven? Tot welke *achterklap ende liegen* laten religieuzen zich verleiden?

De kunstenaar gaat in op het kerkelijk claimen, disciplineren en kanaliseren van religieuze gevoelens die sowieso onder de mensen leven. Deze vermaatschappelijking van het verlangen naar metafysische betekenis heeft historisch bewezen niet ongevoelig te blijven voor de verleiding van de macht. Wereldse machten weten zich maar al te vaak via religieuze systemen te verzekeren van horigheid en volgzzaamheid. Het religieuze discours speelt bij voorkeur in op de existentiële doodsangst die bij ons, sterfelijken, maar zelden in de schoot van een beamende onverstoorbaarheid wordt gedragen. Angst is met voorsprong, op de markt van het geluk, voorwerp van commerciële uitbuiting en onderwerping. Maar in hoeverre slagen overtuigde religieuzen er in alle eerlijkheid zelf in de absurditeit en zinloosheid van hun lijf te schudden? Is niet twijfel ieders deel?

CODA

En hiermee raken we de gevoelige snaar die meetrilt in de muzikaliteit van de werken in deze tentoonstelling, een bluesmotief dat de toeschouwer wil aanspreken op zijn bestaansonzekerheid. Deze werken leggen namelijk een *filosofisch twijfel* bloot, als een wonde die maar niet wil helen. Deze tentoonstelling staat niet alleen in de niet aflatende zoektocht van deze denkende kunstenaar naar hoe kunst zich kan verhouden tegenover de wereld van wetenschap, politiek en religie. In een werk uit 2012 verschenen blokletters tegen de achtergrond van een woeste storm op zee met de woorden: "It's the economy stupid". In deze gevleugelde bewoordingen had president Clinton zich destijds uitgelaten over de overdonderende prioriteit van de economie op de menselijke leefwereld. Het retorische charmeoffensief van wetenschap, politiek en religie zwijgen in alle discretie over deze

(vermeend ?) ultieme macht. Hierover stelt de kunst van Clarysse de vraag: maar waarover gaat het nu in wezen? En het is een *topische vraag*, namelijk de vraag naar wàt nu eigenlijk dé vraag is.

Eén werk drukt voor mij de essentie uit van zijn creatieve arbeid. Dat is het werk “Looking at (for) the invisible. XXIV” (2012). Een aristocratisch koppel op de achtergrond kijkt in de verte. Maar op de voorgrond speelt zich een scène af tussen een ander koppel. De vrouw keert het starende koppel, dat de andere kant opkijkt, de rug toe. Ze ondervraagt haar man die kennelijk geen weg meer op kan. De suggestie van een jaloerse liefdesaffaire laat zich vermoeden. Is dit misschien dé vraag die kunst de wereld wil voorleggen: “Is it the love, stupid ?”

Joannes Késenne, dr. kunstpsychologie, docent PXL-MAD School of Arts

Denissen, F. (2007). *De vrouwen van Mussolini. Achter de façade van het fascisme*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Foucault, M. (1973). *De woorden en de dingen. Een archeologie van de menswetenschappen*. (vert. C.P. Heering-Moorman). Bilthoven: Ambo.

Kafka., F. (1981 [1935]). *Verzameld werk. Het naaste dorp*. Amsterdam: Querido's Uitgeverij, p. 761.

Nietzsche, F. (2005). *Nagelaten geschriften. Deel 7*. (vert. Mark Wildschut, uit Nachgelassene Fragmente. Frühjahr – Sommer 1888). Amsterdam: SUN.

Swaab, D. (2010). *Wij zijn ons brein*. Amsterdam: Atlas-Contact.